

„Слаб“ 2 за социалната система в училище

Представете си една страна, която е на [второ място в Европейския съюз по риск от бедност или социално изключване при децата](#). Представете си, че тази страна е на [четвърто място в ЕС по дял на рано напуснали образователната система](#). Събирайки едно и едно, бихте предположили, че тази страна сериозно се старее да има силна училищна социална система, която да е еднакво ефикасна във всяко училище и така, на едно възлово място, да противодейства на гореспоменатите явления.

Би било парадоксално, но вероятно да се окаже, че в тази страна от ЕС имаме най-слабата училищна социална система. Когато не е мираж, тази система прилича на разпокъсано одеяло, ушито от различни парчета плат, чийто произход не е съвсем изяснен, нито това как те се свързват едни с други и каква е крайната им обща цел. Аналозиите настрана, трудно може да се каже, че има истинска социална система в българските училища.

От една страна това е така, защото някои от най-важните мерки в това направление се прилагат както за деца от бедни, така и за деца от богати семейства. Това важи за безплатните учебници, но и за млечните продукти и плодове предоставени на ученици от начален етап, по схемите „Училищен плод“ и „Училищно мляко“, съфинансирани от ЕС. Това е социално дотолкова, доколкото е в полза на деца от бедни семейства. Но същевременно не е социално, от гледна точка на това, че не представлява силна и конкретна подкрепа за тях, а обща мярка дори и за тези деца, които биха изхвърлили безплатното кисело млекце в кошчето, защото не са гладни или защото носят от дома нещо друго.

Ако не е схемата на ЕС [„Училищни плодове, зеленчуци и мляко“](#), вероятно хиляди бедни деца у нас няма да имат достъп до безплатна храна в училище, освен ако някой учител или група учители не помогнат със собствени средства, както не рядко се случва. Може би фактът, че след 4. клас няма такова нещо като безплатно хранене за социално слабо дете в училище ни дава основание да вярваме в горното, като изключение би било някое училище, което само или с общинска помощ е въвело подобна практика.

От друга страна, нямаме истинска социална система в училище защото съществуващите мерки не само са недостатъчни и не съвсем социални, но и покритието им е непълно. Стигаме до 8. клас и там започва да се вижда нещо наподобяващо социална система. Имаме [Постановление на министерски съвет №328](#), от 21 декември 2017 г., което дава възможност на училищата да отпускат месечни стипендии за „подпомагане на достъпа до образование и предотвратяване на отпадането“, такива за деца с увреждания или сираци, както и еднократни и целеви стипендии за учениците. Звучи чудесно.

Пръв проблем тук, обаче, е че нямаме данни за това колко ученици у нас получават тези стипендии. Така нямаме представа дали там където по карта виждаме най-голям риск от отпадане и най-ниски образователни резултати е и там където най-много ученици получават социални стипендии, месечни или еднократни, чрез които да се противодейства на отпадането им. Ако има данни, те или не са публични, или е изключително трудно да се намерят. Така става трудно и да отговорим на въпроса колко училища познават добре различните възможности за социална

стипендия и активно и целесъобразно ги ползват. Дали достъпът на учениците до тази жизнена мярка зависи от това къде се случва да учат?

Има още една причина социалната система в училище да прилича на разкъсано одеяло. Децата от 1. до 4. клас имат право на безплатен млечен продукт и плод, както и на безплатни учебници. Учениците от 8. до 12. клас, принципно имат право на социални стипендии и, [от септември 2024. на безплатни учебници](#). На какво имат право учениците от 5. до 7. клас? Само на безплатни учебници, нищо повече, нищо по-малко. Но нека за момент погледнем следната диаграма от Института за изследвания в образованието:

Източник: Институт за изследвания в образованието на база на данни на МОН и НСИ

Виждаме, че около 3 пъти повече ученици отпадат в 7. клас, преди да преминат към 8. клас, отколкото ученици в 4. клас, преди да преминат към 5. клас. Между 4. и 8. клас, това което имаме като „социална система“, в пределите на училището, са точно безплатните учебници. И може да кажем, че е чудесно, че ги има и, че още по-добре, че всяко дете ги получава. Но това ли е всичко, от което децата имат нужда в училище? До 4. клас, учениците имат нужда от храна и учебници, след това единствено от учебници? Нима спират да растат? Или спират да чувстват глад ако не са се нахранили вкъщи?

Какво липсва за да започнем да говорим за истинска социална система в училище?

Едно от нещата, е възможността учениците от 5. до 7. клас също да получават стипендии за задържане и предотвратяване на отпадането. Ако не в парична форма, то стипендиите най-малкото трябва да имат формата на безплатен обяд, дрехи и определено количество учебни материали – примерно тетрадки, моливи и химикалки. Подкрепа за участие в извънкласни и спортни дейности е също важно да има на практика, когато те носят разходи за ученика.

Безплатният обяд и помощта за учебни материали би трябвало да бъдат факт във всички етапи на образованието за децата от бедни семейства. Безплатният обяд среща, на пръв поглед, една бариера в някои училища – липсата на столова. Не след дълго, всяко училище ще има STEM център.¹ Но макар и от години да се говори за липсата на столови, [включително от СО към КТ „Подкрепа“ още през 2015 г.](#), все още има училища, в които учениците нямат алтернатива на това да се хранят извън училището, с дюнери и енергийни напитки. През това време, цяла маса хора и организации им говорят за здравословно хранене. Да, но къде? Това, наравно с постоянната публична фиксация върху учебни програми и учебници, показва обърканите приоритети на тези вземащи решения за образованието.

Както вече [отбелязано от Огнян Исаев](#), заедно с други фактори, липсата на подсигурен транспорт до училище или разстоянието до спирките също са бариера за достъпа до образование. Законът за предучилищното и училищното образование предвижда средства за транспорт до най-близкото училище за ученици, които нямат такова в населеното си място или изучават професия (чл. 283). Това не означава, че навсякъде където е нужно такъв транспорт е адекватно подсигурен. [Случаят от миналата година](#), на деца във Велинградско ходещи километри пеша до автобусна спирка, сигурно вече е решен. Но вероятността да има десетки подобни нерешени случаи, за които не знаем, може би не е малка.

Друго изключително важно нещо е промяната на начина, по който социалните стипендии по ПМС №328 се отпускат. Настоящият ред е общо взето следният:

1. директорът определя комисия за стипендиите (ал. 1 и 2, чл. 8), със задължително участие на членове посочени от педагогическия съвет;
2. комисията определя разпределението на средствата по видове стипендии, конкретизира критериите и условията за допускане до кандидатстване и за отпускане на стипендии, и прави списък с предложени стипендианти;
3. директорът получава този списък и го предоставя на ученическия съвет;
4. директорът утвърждава списъка със заповед или го връща с мотиви на комисията;
5. заповедта се публикува в сайта на училището и се поставя на видно място в училище.

Този процес усложнява нещо, което няма нужда да бъде сложно. В ПМС №328 критерият за отпускане на социална стипендия е обективен – доход на глава (член) на семейството и, ако директорът приеме, минимален успех на ученика. При добра съвест на училището, няма марж за субективна преценка дали ученикът действително се нуждае от социална стипендия или не, особено ако той се смята от системата за „в риск от отпадане“.

Процедурата за отпускане би могла да се състои от подаване на заявление до счетоводителя на училището, или до някой от заместник-директорите, който да въведе данните на членовете на семейството на ученика в специална информационна система, част от НЕИСПУО.² Тази система би могла да направи автоматизирана справка в Националната агенция за приходите, или друга значима служба, и веднага да върне резултат спрямо зададените критерии за отпускане. Критериите може да бъдат еднакви за цялата страна. За определени контексти, като

тези на професионалните гимназии, училищата с повишен риск от отпадане и в изолиран и отдалечен географски район, критериите може да бъдат съобразени.

Това е един примерен вариант, без поредната комисия, без роля на педагогически съвет (който би трябвало да има педагогически приоритети, а не административни задачи) и без прехвърляне на списъци напред и назад. Вариантите, всъщност, могат да бъдат най-различни, включително и вариант, в който училището е просто посредник, а социалните стипендии се одобряват и отпускат от Агенция за социално подпомагане или друг орган.

Важно е да се предвиди възможността не само учениците или техните родители да могат да подават заявление за стипендия, но учителите също да имат тази способност, от името на ученика. Еднократните стипендии, например, в момента могат да бъдат отпуснати със заповед на директора след мотивирано предложение от комисията за стипендиите в училището. Неразбираемо защо една комисия, която може да реши да заседава два пъти в годината, има възможност, която няма отделният учител, пряко работещ с учениците и познаващ техните нужди.

Предпоследна препоръка би била Националният инспекторат по образованието да застъпи по-силно и детайлно, като критерий за качество в образованието, адекватното ползване на наличните инструменти за социално подпомагане на учениците в училище, включително адекватното прилагане на ПМС №328, както и всякакви допълнителни усилия и добри практики на дадено училище в тази насока.

Като венец на една същинска социална система в училище не бива да се забравя отчетността и публичността на данните, за всяко училище, всяка община и всеки регион. При ползването на информационна система, предоставянето на данни би било доста улеснено. Това би позволило, от една страна, самата общност около дадено училище да знае какво се случва и дали социалната система в него дава признаци, че работи в различните си направления. От друга страна, други заинтересовани страни, включително от гражданския сектор, биха могли лесно да оценяват усилията на училищата за задържане на ученици в риск от отпадане.

Кратко заключение

Всичко гореспоменато не е нищо повече от една бледа чернова на един по-последователен минимум за социална система в училище, която да предоставя постоянни инструменти за подкрепа на ученици от бедни семейства и в риск от отпадане. Идеята е да се получи един по-ясен, съзнателен, праволинеен, солидарен и максимално олекотен от административна гледна точка път. Тази система би направила училището едно по-човечно, грижовно и привлекателно място за учениците от бедни семейства. За тази цел не трябва да бъдат пестени средства. Всеки лев похарчен за подкрепа на един ученик от бедно семейство е инвестиция в нещо трайно и смислено, а не в рехав асфалт.

Имайки предвид нашата реалност на бедност, детски и юношески труд, ранни бракове, усещане за безполезност на образованието и липса на мотивация, училищната социална система би трябвало да бъде една от отправните точки на образованието, а солидарността постоянно нейно качество и дух. Вместо това, тя изглежда заема мястото на аксесоар, на нещо второстепенно, ако не и

третостепенно. Изключение са, може би, някои мерки специфични за Професионалното образование и обучение, където се виждат допълнителни усилия и замисъл за задържане и подпомагане на учениците.

1. STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics) – Наука, Технология, Инженерство и Математика. Особен импулс на създаването на такива центрове в училищата ще даде Планът за възстановяване и устойчивост.

2. НЕИСПУО – Национална електронна информационна система за предучилищното и училищното образование.